

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 100th Anniversary of the Republic Special Issue, October 2023
www.historystudies.net

AKDENİZ'E YÖNELİK İTALYAN TEHDİDİ VE TÜRKİYE'NİN DİPLOMATİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI (1935-1936)

*The Italian Threat Directed Towards the Mediterranean and Turkey's
Diplomatic Seeking Solution (1935-1936)*

Prof. Dr. İsmet Türkmen

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

iturkmentug@gmail.com

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 11.09.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date : 17.09.2023
DOI Number : 10.9737/historystudies.1358421

Atıf – Citation:

İsmet Türkmen, "Akdeniz'e Yönelik İtalyan Tehdidi ve Türkiye'nin Diplomatik Çözüm Arayışları (1935-1936)", *History Studies*, 15/Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.279-291.

AKDENİZ'E YÖNELİK İTALYAN TEHDİDİ VE TÜRKİYE'NİN DİPLOMATİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI (1935-1936)

The Italian Threat Directed Towards the Mediterranean and Turkey's Diplomatic Seeking
Solution (1935-1936)

İsmet Türkmen*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya, artan nüfusu karşısında önemli bir problem ile karşı karşıya gelmiş, bu durumu fırsata çevirmeye çalışan ve 1922 yılında İtalya'da iktidara gelen Mussolini, ülkesinin dış politikasında ciddi değişimlere giderken, daha önce vazgeçilen Türkiye emellerini de tekrar gündeme gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin İtalya üzerinde yarattığı olumsuzluk mali durum Mussolini'nin yeni arayışlara yönelmesini tetiklemiş ve bu yönde 19 Mart 1934'teki açıklamasında İtalya'nın istikbalinin Avrupa'dan daha ziyade, daha çok Afrika ve Asya'da olduğunu ifade etmesi; İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'da yayılma emellerini ortaya çıkarmış ve bu durum Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Bu doğrultuda, uluslararası siyasette saygınlığını arttıran Türk Hükümeti, İtalyan yönetiminin emellerini takip etmek suretiyle gerçekleşmesi muhtemel değişimlere karşı siyaset geliştirme gayretiyle hareket etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Vekili Mehmet Emin Ali Türkgeldi, farklı Avrupa merkezlerindeki Türkiye büyükelçiliklerinden sağlanan verileri de merkeze alarak Avrupa'daki politik değişimleri ele alan altmış dört sayfalık bir rapor hazırlamıştır. İtalya'nın Akdeniz siyaseti özelinde de önemli tespit ve değerlendirmeleri Türkiye'nin bu savaş öncesinde bölgeye ilişkin politikaları bağlamında fevkalade yol gösterici olmuştur. Araştırmanın yöntemi, veri toplama tekniği olarak doküman analizine dayanmaktadır. Araştırma konusu ile ilgili olarak başta akademisyenler, gazeteciler ve araştırmacılar tarafından derlenmiş, hazırlanmış ve yayınlanmış kitaplar, makaleler, raporlar, haberler, yorumlar gibi verilerden yararlanılmıştır. Döneme ilişkin belgelerin çalışmaya ışık tutması amacıyla Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye, İtalya, Akdeniz, Tefik Rüşti Aras.

Abstract

After the First World War, Italy faced an important problem in the face of its increasing population, trying to turn this situation into an opportunity and coming to power in Italy in 1922, Mussolini made serious changes in the foreign policy of his country, while Turkey's ambitions, which were abandoned before, came to the agenda again. In addition, the negative financial situation created by the 1929 World Economic Crisis on Italy triggered Mussolini to turn to new searches, and in his speech on March 19, 1934, he said that Italy's future is not in Europe, but in Asia and Africa; It revealed the expansion ambitions of Italy in the Middle and Near East and this situation disturbed Turkey. In this direction, the Turkish Government, which has increased its prestige in international politics, has acted with an effort to develop policies against possible changes by following the ambitions of the Italian administration. In this direction, Mehmet Emin Ali Türkgeldi, Deputy Secretary General of the Ministry of Foreign Affairs, prepared a sixty-four-page report that deals with the political changes in Europe, taking into account the data provided by the Turkish embassies in different European centres. Document analysis includes the examination of written materials related to the subject that is intended to be investigated. Data such as books, articles, reports, news and comments compiled, prepared and published by academicians, journalists and researchers were used in relation to the research subject. In order to shed light on the documents related to the period, the Presidency State Archive was used.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye, Italy, Mediterranean, Tefik Rüşti Aras

* Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE
iturkmentug@gmail.com ORCID: 0000-0002-8198-5707

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ilk 200 yılında da gelişerek devam eden Türk-İtalyan ilişkileri¹, 16. yüzyılda sosyo-kültürel sahada tesirini hissettirmeye başlamakla birlikte, 17. yüzyıldan başlamak suretiyle; Ceneviz ve Venedik gibi devletlerin önce gerilemesi sonra da ortadan kalkmalarıyla 1854-1856 Kırım Savaşı'na kadar geçen süre içinde fazla bir gelişme göstermeyecektir. Kırım Savaşı sırasında İtalya merkezli Piemonte Krallığı, İngiltere ve Fransa'nın dayanağı olmak için 15.000 kişiden teşkil kuvvetle 1855'te müttefiklerin yanında yer almak² suretiyle Türk-İtalyan ilişkilerinde yeni bir başlangıç oluşturmuştur. İtalyanların, 20 Eylül 1870'te siyasi birliklerini sağlamalarının ardından, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki, Kuzey Afrika topraklarına yönelik strateji geliştirmeleri sonrası bir dizi çatışmayı doğurmuştur³.

20. yüzyıl başlarında sömürgecilik yarışına geç katılan İtalya, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nden Trablusgarp'ı almıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda doğrudan bir çatışma yaşanmamasına karşın Türk-İtalyan münasebetleri gerginliğini giderek arttırmıştır. Dünya savaşı sırasında gizli paylaşım planları gereğince Mondros Mütarekesi sonrası bunalımlı günlerde Adana, Konya ve Aydın İtalyan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir⁴.

Ancak umduğunu bulamayan İtalyanların aldatıldıkları düşüncesiyle Millî Mücadele Dönemi'nde İngiltere ve Fransa'nın beklentilerinin aksine zaman zaman Türk Millî Mücadelesine destek olarak algılanabilecek hareketlerde bulunmuşlardır. İtalya'nın bu politikasını İstanbul'daki Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza şu ifadeleri ile özetlemektedir: “*İtalya, Türkiye'nin bütününe, endüstrisi için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir çatışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türkiye ile her iki taraf içinde tatminkar sayılacak bir barış yapmayı kabul ve arzu etmenin gerekli olduğuna ve Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan tüm menfaatlerin en güvenilir olacağına inanıyordum*”⁵.

İtalya'nın 1921 yılında Türkiye'yi Londra Konferansına davet etmesinin sebebi bu politik düşüncedir. Ankara Hükûmeti Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh) Bey ile İtalya Hariciye Vekili Kont Sforza arasında 27 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleştirilen konferans sonrasında İtalya lehine imzalanan antlaşmanın Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedilmesi⁶ Ankara-Roma arasındaki ilişkileri önemli ölçüde gerginleştirmiştir. Ancak iki ülke arasındaki bu siyasi gerginlik Mudanya Ateşkes Antlaşmasına katılan İtalyan temsilci General Mombelli'nin Ankara Hükûmetini rahatlatır bir vaziyet almasıyla gerginlik sonlanmıştır. Bahsi geçen yumuşama ve destek, müttefiklerden ayrı düşünmemekle birlikte, İtalya'nın “*bütün beşeriyeti uzun süre işgal etmiş olan ve gelecekte her türlü ihtilaf vesilesinin ortadan kalkması*”⁷ isteğinde olması sebebiyle Lozan Barış Antlaşmasında da devam etmiştir.

Türk İstiklâl Harbi Dönemi'nde emperyalist kuvvetler dahilinde Anadolu topraklarını işgal girişimlerinden vazgeçen ilk ülke olan İtalya, İtilaf Devletleri arasında Lozan Barış Antlaşmasını da resmen onayan devlet olmuştur. Daha da ileri gitmek suretiyle İtalya, antlaşmanın hemen sonrasında Türkiye'ye bir elçi göndermiş ve ilişkilerin gelişmesi yönünde ilk adımı atan taraf

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 11, TTK Yay., Ankara 1988, s.4-48.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, TTK Yay., Ankara 1988, s. 240.

³ İsrail Kurtcepe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995, s. 53

⁴ Yusuf Hikmet Bayur, “Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Antlaşmalar”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara 1975, s. 31-49.; Yunus Emre Tekinsoy, “II. Meşrutiyet İttihat ve Terakki Dönemleri Dış Politika”, *Türk Dış Politikası (1830-1989)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 307-310.

⁵ Mevlüt Çelebi, “Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, *Belleten*, Cilt LXOO, Sayı 233-235, Ankara 1999, s. 162.

⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, (Yay. hzl. Zeynep Korkmaz), Cilt II,- Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1995. s. 770-787.

⁷ Cemil Bilsel, *Lozan II*, İstanbul 1933, s. 365

olmuştur. Ancak, bu dönemde Türk-İtalyan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen tek istisna, adaların İtalyanlara bırakılmasıdır. Türkiye'yi tedirgin eden adaların devri meselesi, iki ülke ilişkilerinde daima rahatsızlık konusu olarak önemini uzun süre muhafaza etmiştir.

Türk-İtalyan ilişkilerinin, özellikle ticari açıdan 1924-1929 yılları arasında fevkalade mühim gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Türkiye'den ayrılan bazı Rum tüccarların Trieste'ye yerleşmeleri sebebiyle bu yıllar arasında İtalya, Türkiye'nin gerek ihracatında gerekse ithalatında öncelikli sırada vaziyet almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, ihraç mallarının % 23.7'sini İtalya'ya yollarken ithalatın % 15.33'ünü de bu ülkeden temin ediyordu⁸.

1. Mussolini'nin İktidara Gelişi: Gerginlik Dönemi

1922 yılında İtalya'da meydana gelen gelişmeler bir iktidar değişikliğine yol açmış ve Mussolini cebren iktidara gelmiştir⁹. Benito Mussolini'nin¹⁰ 1922'de iktidara gelmesinden sonra izlediği dış siyaset, Türkiye'de endişe ile karşılanmıştır. Bu dönemde iki ülke arasındaki şüphelere rağmen İtalya dış politikası Türkiye'ye karşı dostane tavrını devam ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise İtalya'nın bu dönemde takip ettiği tarafsız siyasetten memnundu. Lozan Barış Konferansının toplanmasına rastlayan bütün bu gelişmeler, Türk-İtalyan ilişkilerinde endişeli bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Nitekim İtalya'daki iktidar değişikliği Lozan Konferansına tesir etmiş ve konferansta İtalya, daha önce Yunanistan'a bırakılması kararlaştırılan Oniki Ada'yı almıştır. 1924 yılından itibaren İtalya'nın iç siyasetinde diktatörlüğe doğru gidişatın belirtileri görülmeye başlanmıştır. İtalyan iç politikasındaki olumsuzluk dış politikasına da yansımış ve İtalya, Arnavutluk'un iç siyasetine müdahale etmeye başlamıştır. İngiltere ise İtalya'ya yaklaşma siyasetinin bir sonucu olarak 1924 yılında Kenya sömürgesinin bir kısmını İtalyan Somali'sine bırakmış ve Afrika sömürgelerinin paylaşılmasına yönelik bir de antlaşma imzalamıştır. Bu sayede Ahmet Zogo'nun Ocak 1925 tarihinde Arnavutluk'ta cumhuriyet idaresine geçildiğini duyurmasından sonra İtalya, Arnavutluk'un iç işlerine müdahale imkânını bulmuştur.

Mussolini, 3 Ocak 1925 günü, faşist rejimin¹¹ gerçek anlamda başladığını ilan ederek muhalefet partilerine ait gazeteleri kapatarak muhalefet liderlerini sürgüne göndermiştir. 17 Ocak 1926'da ise muhalif mebusların görevine son verilmiştir¹². Böylece Faşizm, İtalya'da 1943 yılına kadar etkinliğini sürdüren, meslek kuruluşlarına dayanan, devlet sınırlarını genişletmeyi amaçlayan, devlet erkinin tek partinin elinde olduğu bir düzen olarak iktidarda temsil edilme

⁸ Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)", *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt V, İzmir 1990, s. 126.; Betül Tekinsoy, *Demokrat Partili Yıllarda Siyasetin Konya Basınına Yansıması (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022, s. 1-2.

⁹ Mussolini liderliğinde harekete geçen Faşistler, İtalya'yı içinde bulunduğu karışık durumdan ve komünist ihtilalinden kurtarma amacıyla yaptıkları savaşlarda üstün geldiler. Bunu fırsat bilen Mussolini, 16 Ekim 1922 günü harekete geçerek 40.000 kara gömlekliden oluşan 4 tümen ile Roma üzerine yürümeye başladı. Mussolini'nin kuvvetleri, 28 Ekim günü Roma kapılarına geldi. Facta Hükümetinin istifası üzerine Kral III. Victor Emanuel, 29 Ekim günü Mussolini'yi hükümeti kurmakla görevlendirdi. Mussolini, yeni hükümeti, 30 Ekim günü kurarak Dışişleri Bakanlığı görevini de üzerine aldı. Hemen arkasından kral ve kilise ile temasa geçen Mussolini, onlarla krallığın korunacağına dair teminat vererek anlaşta. Parlamentoyu feshetmediği gibi basını eskisi gibi serbest bıraktı. Büyük Faşist Konseyi bir devlet organı haline getirdi ve ayrıca "Kara Gömleklileri" meşru bir statüye dâhil etti. bk. (Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara 1986, s. 130).

¹⁰ A. Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, AÜSBF Yay., Ankara 1953, s. 25.; Mussolini, Marksist bir siyasi eğitim içinde yetişmiştir. Lenin gibi o da şiddetin gereğine inanmış, bu düşüncelerle, Avrupa'da en çok okunan sosyalist bir gazeteci olmuştur. 1912 yılında, henüz 29 yaşındayken Sosyalist Partisi'nin genel kongresinde, Sosyalizmin, Marksist enternasyonalist olması görüşlerini savunarak kongreyi etkilemiştir. Bu çıkış üzerine de Sosyalist Partisi'nin resmi organı olan "Avanti" gazetesinin başyazarı oldu. 23 Mart 1919'da Mussolini kendi düşüncelerini paylaşan arkadaşlarıyla birlikte yeni bir siyasi parti kurdu. bk.(Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, s. 128)

¹¹ Faşizm: İtalyanca "Fascio" sözcüğünden gelmektedir. Bağ (lam), demet, engel, çatılı tüfekler, balta demeti veya bağı anlamına gelmektedir. Coşkun Üçok'a göre de "Fascio" sözcüğünden gelmekte olup faşizm; çubuk demeti, bağı demektir. Oral Sander'e göre, faşizm; "Fescos" sözcüğünden gelmektedir. Dolayısıyla, "Faşizm", bu birliği simgeleyen demet halindeki kamyandan türetilmiştir. Mecazi olarak, "Siyasal Birlik" demektir. bk.(Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1990)*, Ankara 1991, s. 10.)

¹² GÜRÜN, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, s. 130

imkânı bulmuştur. Türkiye, başlangıçtan itibaren Mussolini İtalya'sının uygulamaya koyduğu emperyalist siyasetin farkındaydı. Bu sebeple gelişmeleri endişe ile izleyerek İtalya ile çok yakın olmayan ancak ilişkilerin de tamamen kesilmediği bir dış politik zemin meydana getirdi. Fakat Türkiye'nin bu tedbirli siyasetine rağmen İtalya'nın saldırgan ve sömürgeci bir politika izlemeye başlaması, Anadolu'daki hedeflerini gündeme getirmiştir. İtalya'nın bu yayılmacı politikasındaki amacı, "Roma İmparatorluğu"nu tekrar canlandırma hayaline dayanmaktaydı.

Türkiye'nin Musul Meselesi ile meşgul olduğu bir dönemde Mussolini'nin Anadolu'ya asker çıkarma niyetinde olduğunu söylemiş olması¹³ İtalya'nın gerçek niyetini açığa çıkarmıştır. 1925'te Türkiye'nin Musul'u kuvvet yolu ile almak istemesi hâlinde, İtalya'nın da Yunanistan ile ortak olarak 1926 yılında Ege kıyılarına asker çıkaracağı söylentileri, Türk-İtalyan ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler sonrasında Türkiye'yi endişelendiren temel konu, Mussolini'nin yeniden yayılma temaları işlemeye başlamasıyla, 1925 yılında Türkiye'nin Adalar Denizi kıyılarına da uzanma ve 1926 yılında bu bölgeye karşı bir ortak İtalyan-Yunan saldırısının gerçekleşmesi ihtimalidir. Bu ihtimalin yanı sıra Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk da İtalya'nın yayılmacı politikasının hedefi durumunda idiler. Türkiye'nin bölgenin, ekonomik ve siyasi açıdan İtalya'nın denetimine girmesinin tedirginlik yaratması üzerine olayları yakından takip edebilmek maksadıyla 1925'te Tiran'da elçilik ve Avalonya'da konsolosluk açılmıştır.

1926-1927 yıllarında Türkiye'nin, Musul meselesini çözmesinin ardından Batılı ülkelerle olan münasebetlerinin düzeldiği görülmüştür. Musul sorununun çözümlenmesi üzerine 1926'dan itibaren Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ilişkilerinin de düzelme seyrine yönelmesi, Türk-İtalyan münasebetlerini de etkilemişti¹⁴. Bu ilişkilerin düzelmesinin tesiriyle Türkiye de İtalya ile ilişkilerini kısmi olarak yumuşatmıştır. Bu yakınlaşmanın tesiriyle Roma'da, 19 Haziran 1926 tarihinde Türkiye ile İtalya arasında karşılıklı olarak suçluların iadelerine dair "İfade-i Mücrimin (suçluların iadesi)" anlaşması imzalanmıştır¹⁵. Yine Roma'da 10 Ağustos 1926 tarihinde Türkiye ile İtalya arasında hukuki işlerde karşılıklı yardımı öngören "*Adli Himaye Adli Makamların Hukuk ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Muzaheretini (yardımı) ve Adli Kararların Tenfizi (hükümünü yürütmeye) Mukavelesini*"¹⁶ ve ayrıca Ankara'da 23 Kasım 1927 tarihinde "*Münakid Seyyar Ticaret Memurlarına Dair Mukavelename*"¹⁷ imzalanmıştır. 1925-1930 yılları arasında Avrupa'da istikrarın kurulmasına ve bunun korunmasına yönelik olarak Fransa'nın büyük girişimleri olmuştur. Çünkü Fransa, statüko taraftarları olanları, statüko aleyhtarı olan devletlere karşı himaye ediyordu. Bununla birlikte İtalya'nın da bulunduğu Locarno (İsviçre) Antlaşmalarına İngiltere, Fransa, Almanya ve Belçika'da 16 Ekim 1925 günü imza koymuşlardı. Alınan kararlar karşılıklı sınır tanıma olup Almanya'nın Fransa ve Belçika ile olan sınırlarının kesinliği kabul edilmişti¹⁸.

Bu süreçte Arnavutluk üzerindeki İtalya'nın amaçlarından kaygıya kapılan Yugoslavya 1927'de Romanya, Çekoslovakya ve Fransa'dan oluşan "Küçük Antant"a katılması¹⁹, İtalya ve Yugoslavya münasebetlerinin gerginleşmesine yol açmıştır²⁰. Ayrıca Arnavutluk ve Yunanistan hududunu düzene sokmak için tesis edilen Milletlerarası Komisyonda görevli bulunan İtalyan gözlemcinin öldürülmesi, Yunanistan ile İtalya arasındaki gerginliği iyice arttırmıştır. Bu nedenle

¹³ *Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, Dışişleri Bakanlığı Yay., Ankara 1974, s.276.

¹⁴ GÖNLÜBOL-SAR, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 77.

¹⁵ *Resmî Gazete*, 13 Aralık 1928.

¹⁶ Ahmet Yavuz, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği Milletlerarası Anlaşmalar (20 Nisan 1920-Temmuz 1976)*, Ankara 1976, s. 173.; *Resmî Gazete*, 3 Mart 1929.

¹⁷ YAVUZ, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği...*, s. 173.

¹⁸ ESMER, *Siyasi Tarih*, s. 27

¹⁹ ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...*, s.328.

²⁰ GÖNLÜBOL, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 84.

de İtalya, Türkiye ile olan ilişkilerini gözden geçirmek ve yeni bir düzenleme içine girmek lüzumunu hissetmiştir²¹. Ayrıca Lozan sonrasında Türkiye'nin giderek güçlenmesi karşısında emperyalist hedefleri yönünde başarıya ulaşamayacağını kabullenen Mussolini, Ankara'ya karşı dostça yaklaşmak zorunda kalmıştır²². İtalya ile münasebetlerini yeni düzleme ulaştırmada fayda gören Türkiye de Mussolini'nin politikasını karşılıksız bırakmamıştır. Bu düşünceler doğrultusunda, 1927 yılında Mussolini ve Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü (Aras) Bey Milano'da bir araya gelerek görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde Mussolini'nin amacı Küçük Antanta karşı Türkiye ve Yunanistan ortak dostluğunu elde etmek suretiyle bir denge kurmaktır. İtalya yönetiminin Yunanistan ve Türkiye başta olmak üzere Bulgaristan'ı da eklemeyi planladığı Doğu Akdeniz İttifakı, Türkiye'nin Balkan ittifakı kurma çabalarıyla benzerlik göstermekteydi. Türkiye, bu ittifakı İtalya'nın tehditlerine karşı bir emniyet bloğu olarak kurmayı amaçlarken, İtalya, özellikle Fransa'ya karşı bir güç oluşturma eğilimi içine girmiştir. Bu nedenle İtalya; Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan gibi dünya savaşı sonrasında revizyonist yapı içinde yer bulan devletlerle münasebetlerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır²³. Bunun yanında İtalya ve Fransa arasındaki sürtüşme ve rekabet ise, İtalya'nın Almanya'yı Fransa'ya yönelik bir denge arayışı olarak değerlendirmiştir. İngiltere'nin İtalya ile 2 Ağustos 1928'de bir "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" imzalaması İtalya'yı cesaretlendirerek Habeşistan'ı işgal etmesine yol açmıştır.

2. Türk-İtalyan İlişkilerinde 1928 İttifakı: Diplomatik İlişkilerde Yumuşama

Fransa, Alman ve İtalyan yayılcılığına yönelik Orta Avrupa ve Balkan ülkeleri ile ikili ilişkileri ilerletmeye çalışıyordu. Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'ya Küçük Antantı kurdurtmuştu ve İtalya bu oluşuma karşı bir denge oluşturma amacındaydı. Yine İtalya'nın Anadolu kıyıları üzerindeki emelleri, Yugoslavya ile arasının iyi olmaması dolayısıyla gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Türkiye'ye yakınlaşmayı tercih eden Mussolini, öncelikle Yunanistan ve Türkiye arasında antlaşma zemini arayarak üçlü bir antlaşmanın gerçekleşmesini planlamıştı. Ancak Türk-Yunan uzlaşması daha sonraki bir tarihte mümkün olabildiğinden bu plan gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin öncelikle Batılı ülkelerle ilişkilerini iyileştirme gayreti ve Doğu Akdeniz'de İtalya merkezli güçlü bir ittifak gerçekleştirme teşebbüsü bu devletler arasında 30 Mayıs 1928'de "*Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tasfiye Antlaşması*"nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. İtalyan Meclisi, bu antlaşmayı 1828 sonbaharında kabul etmiştir. İtalya bu antlaşmayı imzalamakla, Fransa ile anlaşan Yugoslavya karşısında bir denge kurabilmek için Yunanistan ile Türkiye'yi kendi yanına çekmek istemiş ve bu amaçla da bu iki devletin uzlaşmasına yardımcı olmuştur²⁴. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Mussolini ile Tevfik Rüşdü (Aras) Bey arasında telgraf teatisi ilişkilerdeki yumuşamayı hızlandırmıştır. Bu durum İtalya'nın Anadolu üzerindeki emellerini gazeteler aracılığıyla kesin bir şekilde yalanlanmasına, Türkiye ile olan iyi ilişkilerinden duydukları memnuniyeti açıkça ifade etmesine sebep oluyordu. Hatta, İtalyan Devleti adına müsteşar Grandi, 1928 yılı sonlarına doğru Ankara'yı ziyaret etmiştir²⁵.

TBMM'de 29 Kasım 1928'de tasdik edilen²⁶ bu antlaşma doğrultusunda taraf ülkeler, "*birbirlerine yönelmiş olan bir siyasi veya ekonomik antlaşma veya ittifaka katılmayacaklar ve taraflardan biri, bir veya daha fazla devletin saldırısına uğrarsa, diğeri tarafsız kalacaktır.*"

²¹ Dışişleri Bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk On Yılı ...*, s. 277.

²² Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara 1953, s. 199.

²³ *Cumhuriyetin İlk On Yılı...*, s. 287.

²⁴ GÖNLÜBOL-SAR, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 77.

²⁵ ESMER, *Siyasi Tarih*, s. 41-42.

²⁶ TBMM Antlaşmayı 29 Kasım 1928'de onaylamıştır. bk. (*Düstur*, 3 Tertip, C.10, s. 47).

Taraflar, aralarında çıkan anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözeceklerdi"²⁷. Buna karşılık 1928 Türk-İtalyan Antlaşması bu ülkeler arasında mevcut gerginliği sonlandırmış olsa da takip eden süreçte ilişkilerin dostane bir biçimde devam edemediği söylenemez²⁸. Antlaşma somut olarak dostça bir yakınlıktan ve içerikten yoksun diplomatik bir ilişkinin kurallarını tespit etmekten ileriye gidememiştir. Bu sebeple de iki ülke ilişkilerinde meydana gelen dostluk, geçici bir müddet devam etmiştir²⁹. Esasında 1936 yılından sonra Türkiye ve İngiltere arasındaki yakınlaşma Türk-İtalyan ilişkilerinin zedelenmesine sebep olmuştur. Türkiye, uluslararası ilişkilerde devamlılığa dikkat ederek Ankara'da 30 Mayıs 1929 tarihinde Türkiye ile İtalya arasında "Tahkimname"³⁰ imzalamıştır³¹. Yine Roma'da 9 Eylül 1929 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında "konsolosluk mukavelenamesi"³² imzalanmıştır³³. Haddizatında 1928 Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı aşamada ve üçlü ittifakta Türkiye'nin konumlanması üzerine 29 Nisan 1942'de kendiliğinden sona ermiş ve imzalanması dolayısıyla antlaşmanın 1 ve 2. Maddelerinde yer verilen tarafsızlık esasını geçerliliğini kaybetmiştir³⁴.

3. Balkan Paktının İmzalanması ve İtalya'nın Tepkisi

Millî Mücadele sırasında Türkiye'ye karşı en anlayışlı davranan devlet İtalya olmasına ve Lozan sonrasında Türk-İtalyan ticari ilişkileri büyük ölçüde artmış olmasına rağmen siyasi ilişkiler genellikle durgun seyretmiştir. Bunun en önemli sebebi, İtalya'nın, sömürgeciliğe yönelmesi ve bundan dolayı da etrafına güven vermemesidir. İtalya'nın, komşusu Arnavutluk ve Yugoslavya ile ilişkileri, kendisine yayılma alanı olarak Doğu Akdeniz'i seçmiş olması, bu arada Musul Meselesi sırasında İngiltere'yi desteklemesi gibi gelişmeler iki savaş arası devrede Türk-İtalyan ilişkilerine hâkim olan güvensizliğin etkenleridir. Buna rağmen İtalya ile Türkiye arasında zaman zaman yakınlaşmalar olmuştur. Ama bu yakınlaşma hemen hemen hiçbir dönemde güvenlik endişesini ortadan kaldırmamıştır. Mussolini genişleme ve yayılma politikasını, "Büyük İtalya", "Bizim Deniz (Mare Nostrum), Akdeniz" gibi ifadelerle kullanarak İtalyan halkının zihinlerine yerleştiriyordu. Mussolini'nin başbakan olarak 1923'te İtalyan Senatosunda verdiği bir nutuk da "*İtalya bir tek denizde ebediyen kapandı kalmaz, bu deniz Adriyatik olsa bile, Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır*" şeklinde konuşması uluslararası alanda geniş yankılar uyandırmıştı. 30 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye ve İtalya arasında imzalanan Dostluk, Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması İtalya'nın dış siyasetine rağmen Türkiye'ye bir güvence vermekle birlikte 1930'lardan sonraki İtalyan dış siyaseti bu durumun sürekli olmadığını göstermiştir. Türkiye 1930 yılı başlarından itibaren çok fazla sayıda ihtilafli sorunlarından kurtulmuş ve uluslararası sahada barışçıl siyasetine kendi açısından önem kazandıracak hâle gelmişti³⁵. 1930'lardan sonra İtalyan dış siyaseti karşısında Türkiye'de bazı dayanak noktaları bulma yoluna gitmiştir. İtalya bir Doğu Akdeniz İttifakı oluşturma çabaları içindeyken Türkiye'de Balkan İttifakı kurma çabaları içindeydi. Bu düşünce ile 30 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan ile sırasıyla; *Dostluk, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması, İkamet ve Ticaret, Seyri Sefain Antlaşmalarını* imzalamıştır³⁶.

²⁷ *Cumhuriyetin İlk On Yılı...*, s. 278.

²⁸ GÖNLÜBOL, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.87.

²⁹ TBMM, *Zabit Ceridesi*, Devre V, Cilt 15, s. 384-420.

³⁰ Tahkimname: Mevcut bir anlaşmazlığın çözümü için tarafların yaptıkları yazılı mukavele.

³¹ *Resmî Gazete*, Sayı 1379, 24 Aralık 1929.; Ahmet Yavuz, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği Milletlerarası Antlaşmalar (20 Nisan 1920-Temmuz 1976)*, Ankara 1976, s. 174.

³² Konsolosluk Mukavelenamesi: Elçilerin tayini, görev bilgileri vb. bilgilerin yer aldığı resmî evrak.

³³ *Resmî Gazete*, Sayı 1768, 7 Nisan 1931.; YAVUZ, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği...*, s 174

³⁴ ÖZGİRAY, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri", s. 131.

³⁵ *Cumhuriyetin İlk On Yılı...*, s. 290.; Yeter Mengeş, "İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri", *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2016, s.1.

³⁶ ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 327.

Eylül 1931’de Japonya’nın Mançurya’ya yönelik işgal teşebbüsleri Türkiye’yi tedirgin etmeye başlamış ve İtalya’nın da aynı yönde gayret geleceği endişesi Başbakan İsmet Paşa’yı 1931 ve 1932 yıllarında ardı ardına Roma’ya gitmeye zorlamıştır. Son ziyaret ise Meis ve Anadolu sahillerindeki çok az sayıda küçük ada üzerinde iki tarafın iddialarından kaynaklanan gerilimin çözülmesi ile yapılmıştır. Adalar Meselesi iki taraf arasında gerginliğe sebebiyet vermiş ve 30 Mayıs 1929 tarihinde imza edilen bir tahkimname ile sorunun *Milletlerarası Daimi Adalet Divanına* (La Haye) gönderilmesi üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bahsi geçen mesele La Haye Divanı’na gitmeye gerek kalmadan 4 Ocak 1932 tarihinde Ankara’da imzalanan bir antlaşma ile halledilmiştir³⁷. Bu ziyaret sırasında, 26 mayısta imza edilen protokolle geçerliliği henüz sonlanmamış 1928 Antlaşmasının 3 yıl süre ile uzatılması bu devletle iyi ilişkilerin devam edeceği umidini doğurmuştur. Protokol hükümlerine göre söz konusu antlaşma sonlanmasından 6 ay öncesinde kaldırılmayacak olursa 5 yıl daha yürürlükte kalacaktı³⁸. Yunanistan, bu arada İtalya’nın Balkan Paktı için onayını almak istemiş fakat başarılı olamamıştır. Mussolini, Pakttan memnun olmamış, Türkiye ve Yunanistan’ı sadece bir Akdeniz ülkesi olarak görmek istemiştir. İtalya, Pakt aleyhine Sovyetler Birliği’nden de destek almıştır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imza edilen 1929 Antlaşması gereğince Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nden onay alması gerekmektedir ki bu antlaşma Türkiye için bir hayli güçlük çıkarmıştır. Tüm bu olumsuzluklara karşın, Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya ve Romanya hükümetleri arasında 1934’te imzalanan Balkan Paktı Türkiye için güvenlik endişesini geçici olarak da olsa ortadan kaldırmıştır³⁹. Çünkü gittikçe daha tehlikeli olmaya başlayan İtalya, Akdeniz güvenliği ve genel olarak Türkiye’nin deniz sınırları bakımından bir tehdit olarak algılanmaktaydı⁴⁰. Görüldüğü gibi Türkiye, İtalya’nın teşkil ettiği bu tehlikeyi, ilişkilerini genişleterek gerek Milletler Cemiyeti ve Avrupa Ortak Güvenlik Sistemi içerisinde yer almak suretiyle, gerekse Sovyetler Birliği ve Balkan devletlerini dostluk siyasetleriyle bir araya getirerek göğüslemeye çalışmıştır.

4. İtalya’nın Habeşistan’ı İşgali: Türkiye’nin Çekinceleri

İtalya’nın Habeşistan’ı işgal etmeye kalkışması Doğu Akdeniz ülkelerinin tümünde ve İran’da büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur. Türkiye bütün bu tepkilerle kendi lehine kullanabileceği diplomatik örgüleri büyük bir maharetle oluşturmaktan çekinmemiştir. Bunun sonucunda da Balkan ve Sadabat Paktları ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu sayede Montrö’de Boğazların statüsünü değiştirmeye muvaffak olacaktır⁴¹. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İtalya, artan nüfusu karşısında önemli bir problem ile karşı karşıya geldi. Ayrıca 1929 dünya ekonomik krizinin İtalya üzerinde yarattığı olumsuzluk mali durumunda büyük sarsıntılar meydana getirmiştir. Bu önemli etkenler İtalya’yı el değmemiş zenginliklere sahip olan Habeşistan’ın işgaline sevk etmiştir. İngiltere’nin yaptığı antlaşmalarla, İtalya’nın Habeşistan’daki özel menfaatlerini tanıması ise İtalya’yı teşvik eden bir diğer önemli sebeptir. İtalya, ilk olarak 1889 yılında Adowa’yı işgal ederek “Ucciali Antlaşması” ile Habeşistan üzerinde hâkimiyet kurmuştu. Fakat 1894 yılında İtalyanlar aleyhine isyanların başlaması⁴² ardından 1895’teki savaş, Habeşlerin tam bağımsızlığını elde etmesiyle sona ermişti. Yapılan antlaşma ile Habeşlerin tam istiklalini

³⁷ Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968”, *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 23, Sayı II (1968), s. 252.; GÖNLÜBOL, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.120-122.

³⁸ Ahmet Yavuz, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Akdettiği Milletlerarası Anlaşmalar (20 Nisan 1920-Temmuz 1976)*, Ankara 1976, s. 174.

³⁹ Antant maddeleri için bkz. *Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (CCA), 30.18.1.2/43-11-6; *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1934, s. 1.

⁴⁰ CCA, 30.10.0/227-526-9.

⁴¹ E. Semih Yalçın-Mustafa Turan, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Kolektif eser), Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s. 360.

⁴² Kâzım Karabekir, *İtalya-Habeş Harbi*, İstanbul 1935, s. 173.

İtalyanlar kabul etmek zorunda kaldılar⁴³. Buna rağmen, İtalya, Habeşistan üzerindeki emellerinden vazgeçmemiş, Birinci Dünya Savaşından sonra Habeşistan'da tekrar nüfuzunu kurmak için teşebbüse geçmiştir. 1923 yılında, Milletler Cemiyetine dâhil olan Habeşistan, İngiltere ile İtalya arasında imzalanan 1925 Antlaşmasıyla bu ülkeler tarafından nüfuz bölgelerine ayrılmak istenmiştir. Ancak Milletler Cemiyetine başvuran Habeşistan İngiltere ve İtalya'nın toprakları üzerindeki emellerini önlemişti. Üstelik 1928 yılında İtalya ile bir antlaşma imzalayan Habeşistan, karşılıklı olarak bağımsızlıklara aykırı hareket etmemeyi ve çıkacak anlaşmazlıkları hakem yolu ile çözümlenmeyi taahhüt etmişlerdi.

Bu antlaşmaya rağmen 1935 yılına gelindiğinde Avrupa'nın dikkati Almanya üzerinde toplanmış, İtalya ise bu fırsattan yararlanarak 5 Aralık 1934'te Walwal'da (Ual-Ual) bir sınır anlaşmazlığı çıkarmıştır. İtalya, askerî hazırlıklarını artırırken, Oniki Ada'daki birliklerini de güçlendirmeye başladı⁴⁴. Habeşistan'ın, yaklaşan tehlike üzerine durumu Milletler Cemiyeti'ne şikayet etmesi üzerine İngiltere; Mısır ve Sudan'daki imtiyazlarını koruma adına, İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesini uygun bulmadığından İtalya'ya karşı cephe aldı. 1935 Nisan'ında İtalya, Fransa ve İngiltere arasında yapılan ve Almanya'nın silahlanmasının görüşüldüğü Stresa Konferansı, Mussolini'nin harekete geçme kararını kesinleştirmiştir. Konferansta İngiltere ve Fransa'nın dikkatlerinin Avrupa üzerinde yoğunlaştığını gören Mussolini, 3 Ekim 1935'te harekete geçerek Kuzey Habeşistan'daki Adowa ve Adigrat şehirlerini üç gün içinde eline geçirmiştir⁴⁵.

İtalyan kuvvetleri ayrıca aynı ay Lozan Antlaşmasına muhalefet ederek Oniki Ada'da silahlanmaya başlamıştır. Milletler Cemiyeti İtalya'nın bu saldırısı karşısında, bu ülkenin saldırgan bir niteliğe haiz olduğuna ve bundan hareketle paktın 16. maddesinde öngörülen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına karar verdi. Milletler Cemiyeti bu kararı 10 Ekim 1935 günü 50'ye karşı 2 oy kullanarak almıştır. Büyük Britanya ve Fransa ise İtalya'ya karşı silahlı kuvvet kullanılması hususunda isteksiz davranmış bunun yerine diğer bilinen yaptırımların uygulanması yönünde bir eğilim göstermiştir. Fakat bu ve benzeri yaptırımlar İtalya'nın silahlanmasını engellememiştir⁴⁶. Hollanda, Arjantin, Hindistan, Yeni Zelanda, Irak, Siyam, Romanya, Finlandiya, Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği, İtalya'yı caydırmak amacıyla petrol üzerine ambargo konulmasını teklif ettilerse de başarılı olamadılar. Neticede, 7 ay devam eden ve zehirli gazın da kullanıldığı İtalya-Habeş Savaşı, 9 Mayıs'ta İtalya'nın Habeşistan'ı ilhak ettiğini ilan etmesiyle sona ermiştir⁴⁷.

Habeşistan işgali meselesi, İtalya'yı Fransa'dan ve İngiltere'den uzaklaştırarak Almanya'ya yaklaştırmıştı⁴⁸. Bu durum karşısında Türkiye, Boğazlar'ın silahsızlanması hakkında Lozan'da konulan kayıtların kaldırılması için teşebbüse geçmiştir. Habeşistan'ın işgali, toprak bütünlüğünü uluslararası statüko içinde koruma gayretinde olan Türkiye'nin Batı'yla olan ilişkilerde hangi cephede yer alacağını göstermiştir. Türkiye, İtalya'yı kışkırtıcı herhangi bir açıklama yapmaktan kaçınmakla beraber, yaptırım kararlarına katılmakta en küçük bir duraksama göstermediği gibi, komitenin, kararları hazırlamak, onların uygulanmasını izlemekle görevli On Sekizler adlı alt komitesine de seçilerek, komisyonda aktif rol alan devletlerden biri olmuştur. Türkiye'nin bu tutumunun temelinde, İtalya'nın günün birinde kendisine yöneltebileceği saldırıda Milletler Cemiyetinin gerekli tepkiyi ve sorumluluğu göstermesine örnek olmak istemiştir. İtalya'nın 1935

⁴³ KARABEKİR, *İtalya-Habeş Harbi*, s. 211.

⁴⁴ GÜRÜN, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, s. 144.; ESMER, *Siyasi Tarih*, s. 128.

⁴⁵ ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 253-254.

⁴⁶ ROZAKİS-STAGOS, *International Straits of the World*, s. 40.

⁴⁷ ESMER, *Siyasi Tarih*, s. 132.

⁴⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1990)*, Ankara 1991, s. 33.

Kasım ayında zorlayıcı önlemlerine dahil olan ülkelere yönelik tehditlerine yönelik Türkiye, İngiltere'nin verdiği güvence sistemi ile ortaya çıkan Akdeniz Paktı'na katılmıştır⁴⁹.

Esasında İtalya'nın Habeşistan ile ilgilenmesi, Türkiye'yi geçici bir süre rahatlatmıştır. Çünkü Türk dışişleri, uzun yıllardır İtalya'nın Anadolu üzerindeki emellerinin Habeş Meselesiyle bir süre askıda kalacağını ummuştur. Avrupa'da meydana gelen bütün bu değişimler ve Berlin Roma Mihverini imzalayan Almanya ve İtalya'nın emperyalist tutumları yeni bir savaşın habercisiydi. Türkiye'nin de Boğazların askerden arındırılmış olması sebebiyle güvenliğini koruyamayacağı da açıkça görülüyordu. Montrö'de ortaya konan 23 Haziran'da Türk tasarısı ve sonrasında bu tasarının revize edilmiş biçimi şeklinde kabul gören İngiliz tasarısı metnine yönelik getirilen eleştiriler, daha çok savaş gemilerinin geçiş rejimi konusundaki duruş, İngiltere ile Sovyet yönetimleri arasındaki menfaat çatışmalarını gözler önüne sermiştir. Bu durumda Dışişleri Bakanı Aras'ın başkanlığını yaptığı delegasyon gerek Sovyetler Birliği ile dostluğun onarılmaz biçimde sarsılmamasına, gerekse Türkiye'nin millî çıkar ve güvenlik kaygılarına en yakın tavrı sergileyen İngiliz hükümeti ile iş birliğini korumaya özen gösteriyordu⁵⁰. Lozan Antlaşmasını imzalayan devletler arasında bulunan İtalya, Montrö Konferansına davet edilmiş, fakat, konferans çalışmalarına katılmamıştır. Daha çok İtalya'nın Milletler Cemiyeti ile ilişkilerinden ve Akdeniz Paktı dışında kalmasından kaynaklanan bu durum Türkiye açısından muhtemel bir olumsuz gelişmenin bertaraf edilmesi anlamına gelmekteydi. Montrö Sözleşmesi, İtalya'nın Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle olan siyasi ilişkilerinde gerginlik yaşanmasına sebep olmakla birlikte; İtalya'nın Montrö Sözleşmesine 1938 Mayıs'ında katılması gerek bu ilişkileri gerekse Türkiye'yi rahatlatmıştır.

Görüldüğü gibi 1922 yılında Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelmesi İtalyan dış politikasında ciddi değişikliklere sebep olmuş, daha önce vazgeçilen Türkiye emelleri tekrar gündeme gelmiştir. Musul problemine yoğunlaşmak zorunda kalan Türkiye'nin bir dönem Mussolini için Anadolu'ya asker çıkarma adına fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ancak Musul Meselesinin çözülmesi ve Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerindeki iyileşme, Türk-İtalyan ilişkilerini etkilemiş ve İtalya, Türkiye'ye yakınlaşmaya çalışmıştır. 30 Mayıs 1928'de İtalya ile Roma'da imzalanan Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması iki ülke arasındaki ilişkileri düzene sokmuştur. Ancak bu dostluk ve güven ortamı uzun sürmemiş, İtalya'daki faşist rejimin Doğu Akdeniz ülkelerine yönelik saldırgan politikaları karşısında Türk-İtalyan ilişkileri güvensizlik dönemine girmiştir.

Türkiye'nin 1930 yılından sonra kurulmasına önayak olduğu Balkan Antantı bir bakıma İtalya'nın Balkan devletlerini birbirine düşürmek için sarf ettiği gayrete ve Doğu Akdeniz politikasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda, Lozan'da belirtilmemiş olan Anadolu sahillerine yakın ada ve adacıkların hangi tarafa ait olacağı konusu Türk-İtalyan ilişkilerinde ön plana çıkan bir mesele olmuştur. Mussolini'nin 19 Mart 1934'teki mülakatında özetle, ülkesinin menfaatlerinin Avrupa'dan daha ziyade Asya ve Afrika'da olduğunu ifade etmesi; İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'da yayılma emellerini ortaya çıkarmış ve bu durum Türkiye'yi rahatsız etmiştir⁵¹. Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya yönelik iktisadi ve mali baskı yapma gayretleri yönündeki kararlarına destek vermesi yönünde davranmasına İtalya, 11 Kasım 1935 tarihinde Türkiye'ye ultimatoma göndermiştir. Türkiye ise buna yönelik cevabı notasında, bu doğrultuda alınan kararın ardında Milletler Cemiyeti olduğunu işaret etmiştir. Ayrıca İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye aralarında bir pakt oluşturmuşlardır.

Bu gelişmeler üzerine İtalya bu gerginlik durumu neticesinde bu devletin; 1936 Temmuz'unda Türk hükümetine 1928 Antlaşması'na sadık kaldığını beyan etmesi ve İngiltere ile 2 Ocak

⁴⁹ SOYSAL, "Türkiye'nin Batı İttifakı", s. 114-120.

⁵⁰ SOYSAL, "Türkiye'nin Batı İttifakı", s. 127.

⁵¹ ÜLMAN, "Türk Dış Politikasına...", s. 252.; GÖNLÜBOL, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.120-122.

1937'de Akdeniz özelinde yaptığı bir antlaşma neticesinde yakınlaşma yaşanmıştır. Esasında İngiltere ve Türkiye arasında bir yakınlaşmadan çekinen İtalya yönetiminin İngiltere ile bu antlaşması, Türkiye ilişkilerinin de önemli bir düzleme kavuşmasını sağlamıştır. Diğer taraftan Türkiye'ye verilen teminat sayesinde de İtalya 1928 Antlaşması'na bağlı olduğunu bildirmiştir.

Sonuç

Millî Mücadele yıllarından itibaren Misak-ı Millî merkezli dış siyaset anlayışının oluşmasında Türkiye'nin coğrafi konumu, jeopolitik durumu, tarihî arka planı ve hepsinden önemlisi Türk kültür yapısı belirleyici rol oynamıştır. Atatürk'ün dış siyaseti, esasında Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası ortamda var olma savaşıdır. Liderin yönettiği bağımsız ve kişilikli dış politika Türkiye Cumhuriyeti'ne bütün dünyada saygın bir yer sağlamıştır. Bu davranış biçimiyle bu ülkeler için Türk Millî Mücadelesi ve Atatürk, en kuvvetli örnek ve desteği teşkil etmiştir. Atatürk Dönemi'nde uygulanan millî dış siyaset 1932-1938 özelinde göz önüne alındığında irredantist olmayan “aktif politika” dönemi yaşanmıştır. 1930 yılından sonra görülen ideoloji ve çıkar gruplaşmaları karşısında Türkiye'nin davranışı, İkinci Dünya Savaşı ile sonuçlanan felakette ülkenin kaderini tayin etmiştir. Türkiye, Birinci Dünya Savaşından sonra İtalya'nın dahil bulunduğu galip devletlerin insafsızca teşebbüslerine maruz kalarak bir sömürge statüsüne indirilmek istendiği ve birçok haksız davranışlara maruz bırakıldığı hâlde, dış politikasının hedeflerini tayin ederken duygusal hareket etmemiştir. Ülkenin çıkarları ile uluslararası politika gerçeklerini bir arada düşünerek kendisine bir yol seçmiştir. Türkiye'nin “Yurtta barış, dünyada barış” ilkesini dış politikasının esası olarak kabul etmesi, uluslararası alanda yeni gruplaşma hareketlerinin başladığı bu döneme tesadüf etmiştir. Türkiye'nin 1935 yılından sonra güttüğü dış siyaseti; Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” parolası ile takip edilen siyasetin 1935 senesinden sonra da devamlı olarak uygulama gayretinden ibarettir. Türkiye'nin bu yıla kadar yaptığı antlaşmalar ve Milletler Cemiyetindeki faaliyetleri dikkate alındığında dönemin Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın tabiri ile bir “kolektif emniyet müdafaacılığı”nı sergilediği görülür.

1936 yılından itibaren İkinci Dünya Savaşının rüzgârı esmeye başlamasıyla Avrupa'da iki bloğun ortaya çıktığı açıkça görülmüyordu. Demokrasiye bağlı kalan İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerine karşı, demokrasi düşmanı gözükken Almanya-İtalya arasında cepheleşme had safhadaydı. Bu durumda Türkiye'nin dış politikasının hangi istikamete yöneleceği ile ilgili hayati kararda hem jeopolitik faktörler hem de ideolojik faktörler ağırlık taşıyabilirdi. Jeopolitik faktörler, İtalya gibi faşizan eğilimli bir gücün tutumunu dikkate almayı, onunla çatışmaya düşmekten kaçınmayı gerektiriyordu. Bu sebeple Atatürk liderliğindeki dış politika belirleyicilerinin, Türk dış politikasının Batı lehinde gelişmesini isterken Türkiye'nin yeni yön tayininde siyasi ve iktisadi verilerle birlikte ideolojik faktörü de dikkate aldığı görülmektedir. İtalya özelinde Atatürk'ün dış politika ve güvenlik uygulamalarında, güçlü bir gerçekçilik yanında, ölçülü, maceradan uzak, milletin çıkarlarını tehlikeye atmayacak dengeli bir idealizm yaşatılmış ve mütekabiliyet esasları titizlikle gözetilmiştir. İtalya ise 1934 ve 1936 yılları arasında, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ihlal girişim hesabı gütmeyeceğini ifade etmiştir.

Türk-İtalyan münasebetlerinde yaşanan bu iyileşme Hatay sorunu yüzünden Fransa ile gerilen ilişkilerin Türkiye'nin de menfaatine gelişmiştir. Dışişleri Bakanı Aras ve Kont Ciano arasında 2-3 Şubat 1937 tarihleri arasında gerçekleşen Milano mülakatları sağlam bir iş birliği atmosferi tesis etmekle birlikte İtalya, bu durumdan fayda sağlamak gayreti gütmüştür. Bu sayede Türkiye'yi Almanya-İtalya safına dahil etmeye çalışmıştır. Fakat 10-11 Eylül 1937 tarihleri arasında Avrupalı güçlerin dahil olmasıyla Akdeniz'de meydana gelen korsanlık eylemlerinin engellenmesi için Nyon'da gerçekleştirilen konferansa İtalya başta olmak üzere Almanya ve Arnavutluk katılmamışlardır. Bahsi geçen korsanlık eylemlerinde İtalya'nın rol oynadığı da iddia edilmiştir. Bu aşamada Türkiye'nin giderek statükocu gruba doğru yönelmesi İtalya'nın Batı Anadolu ve Akdeniz kıyıları üzerindeki emperyal düşüncelerinden ileri gelmiştir. Jeopolitik ve

jeostratejik olağanüstü öneme haiz Akdeniz gibi büyük bir sahada gelişen gerilimi sonlandırmak gayretiyle hareket eden güçler, İtalya ile diyalog kurma eylemlerine devam etmişlerdir. Bu doğrultuda Nyon Anlaşması'nın şartlarını kabul eden devletler arasında İtalya da dahil olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın hemen arifesinde 6 Mayıs 1939 tarihinde Fransa, İngiltere ve Bulgaristan; 8 Nisan 1939 ise İtalya ve Türkiye; 12 Nisan 1939'da da Yunanistan; 15 Nisan 1939'da Romanya anlaşmadan çekilmişlerdir. Mevut durum, farklı teorilerden beslenmek üzere, büyük bir savaşın gelişi gecikmemiş ve felaket sürecinden yeni çıkmış ülkeler ikinci büyük yıkımla karşı karşıya kalmışlardır.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0/219-476-5; 30.18.1.2/43-11-6; 30.10.0/227-526-9.

B. Resmî Yayınlar

Düstur, 3 Tertip, C.10, s. 47

Resmî Gazete, 13 Aralık 1928; *Resmî Gazete*, 3 Mart 1929; *Resmî Gazete*, Sayı 1379, 24 Aralık 1929; *Resmî Gazete*, Sayı 1768, 7 Nisan 1931.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre V, Cilt 15.

C. Araştırma, İncelemeler ve Süreli Yayınlar

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk 1919-1927*, (Yay. hzl. Zeynep Korkmaz), Cilt II-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1995.

BAYUR, Yusuf, Hikmet "Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Antlaşmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara 1975, ss. 778-814.

Cemil Bilsel, *Lozan II*, İstanbul 1933.

Cumhuriyet, 12 Şubat 1934, s. 1.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Belleten*, Cilt LXOO, Sayı 233-235, Ankara 1999, ss. 156-207.

ESMER, A. Şükrü, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, AÜSBF Yay., Ankara 1953.

GÜRÜN, Kamuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara 1986.

KARABEKİR, Kâzım, *İtalya-Habeş Harbi*, İstanbul 1935.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, TTK Yay., Ankara 1988.

KURTCEPHE, İsrail, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995ATA.

MENGES, Yeter, "İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri", *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2016.

ÖZGİRAY, Ahmet, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)", *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt V, İzmir 1990, ss. 125-134.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1990)*, Ankara 1991.

TEKİNSOY, Betül, *Demokrat Partili Yıllarda Siyasetin Konya Basınına Yansıması (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022.

TEKİNSOY, Yunus Emre, "II. Meşrutiyet İttihat ve Terakki Dönemleri Dış Politika", *Türk Dış Politikası (1830-1989)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, ss. 267-318.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 11, TTK Yay., Ankara 1988.

ÜLMAN, Haluk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968", *AÜ SBF Dergisi*, Cilt 23, Sayı II (1968), ss. 1-24.

YALÇIN, E. Semih-Turan, Mustafa, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Kolektif eser), Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.

YAVUZ, Ahmet, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdettiği Milletlerarası Anlaşmalar (20 Nisan 1920-Temmuz 1976)*, Ankara 1976.

Summary

After the First World War, Italy faced an important problem in the face of its increasing population, trying to turn this situation into an opportunity and coming to power in Italy in 1922, Mussolini made serious changes in the foreign policy of his country, while Turkey's ambitions, which were abandoned before, came to the agenda again.

In this context, during the period when Turkey was busy with the Mosul issue, it was considered as an opportunity for Mussolini to land soldiers in Anatolia. However, the resolution of the Mosul issue and the subsequent improvement in Turkey's relations with Western states affected Turkish-Italian relations and Italy tried to get closer to Turkey. The first concrete step towards recovery was taken with the Neutrality and Reconciliation Treaty signed in Rome on May 30, 1928, but this atmosphere of friendship and trust did not last long, and Turkish-Italian relations entered a period of insecurity in the face of the aggressive policies of the fascist regime in Italy towards the Eastern Mediterranean countries.

In addition, the negative financial situation created by the 1929 World Economic Crisis on Italy triggered Mussolini to turn to new searches, and in his speech on March 19, 1934, he said that Italy's future is not in Europe, but in Asia and Africa; It revealed the expansion ambitions of Italy in the Middle and Near East and this situation disturbed Turkey. In this direction, the Turkish Government, which has increased its prestige in international politics, has acted with an effort to develop policies against possible changes by following the ambitions of the Italian administration. In this direction, Mehmet Emin Ali Türkgeldi, Deputy Secretary General of the Ministry of Foreign Affairs, prepared a sixty-four-page report that deals with the political changes in Europe, taking into account the data provided by the Turkish embassies in different European centres. The important determinations and evaluations of Italy in terms of Mediterranean politics have been an excellent guide in the context of Turkey's policies regarding the region before this war.

The method of the research is based on document analysis as a data collection technique. Document analysis includes the examination of written materials related to the subject that is intended to be investigated. Data such as books, articles, reports, news and comments compiled, prepared and published by academicians, journalists and researchers were used in relation to the research subject. In order to shed light on the documents related to the period, the Presidency State Archive was used.

